

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Examensarbete 30 hp

Läroböcker i bildämnet

Fem bildlärares uppfattningar om läroböcker

Författare: Mikael Lagnebrant

Handledare: Margareta Wallin
Victorin

Examinator: Hans T Sternudd

Termin: VT13

Ämne: Bilddidaktik

Nivå: A1N

Kurskod: GO2394

ABSTRACT

Mikael Lagnebrant

Läroböcker i bildämnet

Fem bildlärares uppfattningar om läroböcker

Textbooks in art education

Five art teachers' opinions of textbooks

Antal sidor: 32

Syftet med detta arbete har varit att undersöka om och hur bildlärare på gymnasiet använder sig av läroböcker för att förankra teoretiska och praktiska arbetsmoment och hur de anser att detta påverkar elevernas lärande i bildämnet. Detta har gjorts utifrån kvalitativa intervjuer utifrån en kunskapsteoretisk ståndpunkt där tyngden har legat på att få en förståelse av hur bildlärarna upplever sin sociala verklighet. Resultatet av den här undersökningen visar att bildlärarna använde sig av läroböcker men oftast efter att först ha bearbetat innehållet. Anledningen var för att läroböckerna i sin helhet inte ansågs kommunicera sitt innehåll väl samt för att läroböckerna ansågs hämma eleverna av olika anledningar. Lärarna valde själva ut vilka läromedel de skulle använda och kunskapsresultaten ansågs bli bäst om de varvade teori och praktik även under de teoretiska momenten. Vad gäller lärarnas konceptioner i relation till deras användning av läroböcker så har två tolkningar av resultaten gjorts. Antingen pekar resultatet mot att konceptionerna har en stark förankring i deras undervisning i och med att ämnets status bland lärarna sågs som kommunikativt och i ständig förändring eller att det starka behovet av att behöva konkretisera de teoretiska inslagen snarare kan ses som en pedagogisk nödvändighet än att ha en ämneskonceptionell orsak.

Sökord: Läromedel, läroböcker, pedagogik, didaktik, ämneskonception, lärare, bildlärare

Nyckelord

Läromedel, läroböcker, pedagogik, didaktik, ämneskonception

Tack

Till alla lärare som ställde upp på intervjuerna och bemötte en examensarbetskrivande lärarstudent med värme och engagemang.

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Ämnesval	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.2.1 Avgränsningar	5
1.3 Forskningsöversikt	6
1.4 Teoretiska utgångspunkter	7
1.4.1 Ämneskonception	7
1.4.2 Läromedelsteori	10
1.5 Metod	13
1.5.1 Val av metod	13
1.5.2 Etiska överväganden	14
1.5.3 Genomförande	14
1.5.4 Tolkning av svar	15
1.5.5 Disposition	16
2. Bakgrund	16
2.1 Kursplaner i bildämnet	16
3. Resultat	18
3.1 Sammanställning av intervjuerna	18
3.2 Lärarnas syn på läromedel	24
3.3 Lärarnas ämneskonceptioner	27
4. Analys och tolkning av resultat	29
5. Sammanfattning	32
6. Diskussion	32
7. Referenser	33
8. Bildförteckning	34
9. Bilaga	I

1. Inledning

1.1 Ämnesval

Under min utbildning till bild- och svensklärare på gymnasiet har jag stött på en mängd olika sätt att förhålla sig till kurslitteratur ute i skolor. Många av de lärare jag har träffat som har så kallade teoretiska ämnen säger att de så mycket som det är möjligt försöker gå ifrån kursböckerna för att försöka jobba på ett mer verklighetsförankrat sätt. Med detta menar de oftast att elevernas arbete inte ska vara fokuserat på att läsa kurslitteraturen, för att sedan producera texter som speglar innehållet, utan de försöker ha en arbetsmetod som ligger närmare det man har ute i arbetslivet. Detta kan vara alltifrån grupparbeten där de lär sig att samarbeta som i ett arbetslag till att de ska skriva en insändare i en tidning som de kan skicka in om de så vill. Men då ställde jag mig nyfiken till bildämnet. Varför har jag aldrig sett böcker ute i skolorna som är ämnade för bildämnet? Jag har sett läromedel i form av böcker men dessa böcker är inte skrivna med elever i åtanke, snarare den allmänt konstintresserade, vilket gör att dessa må vara rika på bilder men passar föga för att ge elever inlärningshjälp i skolsammanhang.

Jag kommer i mina teoretiska utgångspunkter att presentera en läromedelsteori om läroböcker som jag kan använda för att belysa användningen av läroböcker i skolan och jag kommer i uppsatsen att undersöka huruvida bildlärare använder sig av läroböcker. En ytterligare intressant aspekt av detta blir att få veta hur bildlärare förhåller sig till sitt ämne, dvs. vilka ämneskonceptioner de har och se om det finns någon relation mellan deras ämneskonceptioner och användande av läroböcker. Min personliga erfarenhet är den att det inte finns någon användning av läroböcker i bildämnet. Detta fick jag även bekräftat avseende grundskolan när jag läste skolverkets rapport *Läromedlets roll i undervisningen* där de säger att ”I bild är läromedel som läraren själv skapar samt konstverk och andra bilder de vanligaste läromedlen. Läroböcker används sällan eller aldrig.” (Skolverket 2006, 10). Jag kommer vidare i avsnittet ”Bakgrund” att visa ett urval av kunskapsmål från kursplanerna i bildämnet som jag ställer mig frågande till hur bildlärare arbetar med, om det är som Skolverkets undersökning visar, utan stöd av läroböcker.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att undersöka om och hur bildlärare på gymnasiet använder sig av läroböcker för att förankra teoretiska och praktiska arbetsmoment och hur de anser att detta påverkar elevernas lärande i bildämnet.

Uppsatsens frågeställningar är:

1. Hur ser användandet av läroböcker ut i bildämnet på gymnasiet?
2. Vad anser bildlärare att det finns för hinder eller möjligheter med läroböcker i bildämnet som ska förmedla både praktisk och teoretisk kunskap?
3. Hur tänker bildlärare kring urval av läromedel och hur tror de att det påverkar undervisningen och kunskapsresultaten?
4. Hur ser relationen ut mellan bildlärares ämneskonceptioner och användandet av läroböcker?

1.2.1 Avgränsningar

Mina avgränsningar är att jag främst har valt att fokusera på gymnasiekurserna Bild, Bild och form grundkurs, Bild och form fördjupning och Form men däremot inte kurser som Fotografisk bild och liknande. Jag valde dessa kurser delvis för att det är grundläggande kurser i bildämnet samt för att jag anser att kursplanerna har tillräckligt många likheter för att undvika ett för brett resultat samtidigt som att kursernas upplägg är såpass olika att de kunde täcka in många arbetsområden inom bildämnet. Om något intressant dock dykt upp under intervjuerna som rör andra kurser än de jag främst fokuserar på, framför allt vad gäller lärarnas arbetsmetoder och förhållningssätt i relation eller i motsats till de kurser jag fokuserar på så har jag valt att ta med dessa inslag. Undersökningen har södra Sverige som sitt undersökningsområde men bara ett fåtal gymnasieskolor, varför mina slutsatser inte kan generaliseras.

1.3 Forskningsöversikt

Läromedlens roll i undervisningen är en undersökning av Skolverket från 2006 som ämnade visa på läromedlens roll och funktion i grundskolan i ett urval av ämnen, varav bild var en av dessa. Främst är undersökningen riktad mot grundskolan men somliga aspekter tas även upp som ses som relevanta från gymnasienivån som behandlar val och värdering av läromedel. Skolverket motiverar bildämnet som ett ämne de har valt att undersöka då ”bild är ett av de praktiskt-estetiskt inriktade ämnena vars betydelse har ökat i och med IT- och mediautvecklingen, som medfört att vi i dagens samhälle i stor utsträckning kommunicerar och förmedlar information genom bilder” (Skolverket 2006, 28).

Att spegla världen är en antologi av artiklar under redaktion av Niklas Ammert som undersöker läromedlens roll i undervisningen utifrån olika perspektiv men framför allt med fokus på läroböcker. Antologin undersöker läroböckernas olika funktioner, dess historia, utformning, språk, målgrupper osv. I kapitlet ”Vad gör läroböcker?” av Boel Englund görs en sammanfattande tolkning av varför kurslitteratur har sin centrala plats i undervisningen. (Englund 2011, 282). Ann-Christine Svensson tar även hon upp, i sitt kapitel ”Hur används läroboken?”, läroböckernas funktioner men också hur urval av dessa går till och varför tendensen av att välja gemensamma läroböcker är så vanligt (Svensson 2011, 299). Både Englund och Svenssons artiklar kommer att presenteras och diskuteras i större noggrannhet i mina teoretiska utgångspunkter.

I *Uttryck, intryck, avtryck: lärande, estetiska uttrycksformer och forskning*, under utgivning av Vetenskapsrådet, skriver Gunnar Åsén i kapitlet ”Varför bild i skolan” om bildämnets marginaliserade roll i skolan. Åséns kapitel behandlar även bildämnets olika traditioner och funktioner från dess början som skolämne under 1800-talets första hälft då ämneskonceptionen, dess värde, låg i att öva upp ögat (ögats bildning), till dess funktion som kommunikationsämne. Åsén visar dock på att trots att läroplaner och kursplaner ofta har varit i kapp med tiden så är ”realiseringsnivån” (Åsén 2006, 117) långsam och att bildframställning fortfarande dominerar trots att bildmedia, bildanalys och bildkommunikation lyfts fram i de nya läroplanerna (ibid.,).

På spaning efter den goda läroboken av Tom Wikman från 2004 är en avhandling som undersöker vilka kvalitéer en lärobok behöver ha för att fylla sitt syfte som verktyg för lärande. Wikman analyserar läroboken utifrån sju perspektiv som på olika sätt belyser lärobokens fördelar och nackdelar. De perspektiv han analyserar läroboken utifrån är: Lärobokens historia och lärandet, läroplanen, läroboken och elevens lärande, användningen av läroboken, den optimala svårighetsnivån på en lärobokstext, förändring av elevers vardagliga uppfattningar, textens koherens och val av innehåll. Wikman visar hur en god lärobok kan främja elevernas lärande men tar även upp aspekter som kan försvåra elevernas lärande om väsentliga element förbises.

Läromedel i bildundervisningen är ett examensarbete av Elise Andersson och Sonja Iwanow-Karlsson under handledning av Bengt Lindgren vid Göteborgs universitet som undersöker om lärare använder sig av läromedel och även vad för önskemål bildlärare har när det kommer till läromedel. Läromedel är i arbetet ofta synonymt med läroböcker. Deras undersökning stämmer överens med Skolverkets undersökning från 2006, dvs. att lärare både är den grupp som använder läroböcker allra minst samt att det är egenproducerade material som är det vanligaste läromedlet. Deras undersökning visar även på att utbudet av läroböcker kan vara otillräckligt på grund av att bildlärare sällan köper in klassuppsättningar av böcker varpå förlagen inte har något intresse av att trycka dessa då det inte ger någon förtjänst. De flesta av bildlärarna som hade deltagit i deras undersökning, som hade medverkat antingen genom enkät eller intervju var överens om att utbudet av läromedel inte täcker det behov som finns. (Andersson & Iwanow-Karlsson 2006, 33)

1.4 Teoretiska utgångspunkter

1.4.1 Ämneskonception

Begreppet ämneskonception är viktigt att ta upp för att se om det finns en relation mellan mina respondenters åsikter om bildämnets uppdrag i relation till hur de väljer att styra sin undervisning. Det är Marners och Åséns forskning kring ämneskonception som kommer tillämpas på resultatet för att undersöka om det kan finnas någon koppling mellan mina intervjupersoners ämneskonceptioner och deras undervisning. Enligt Anders Marner försöker de s.k. estetiska ämnena definiera sig som ämnen i skolan

vilket inte alltid går så bra. Formuleringarna vad gäller ämnets uppgifter blir ofta flytande och kan gälla nästan vilket skolämne som helst. Bildämnet bär dessutom ofta kvar spår från äldre ämneskonceptioner. (Marner 2006, 6). Ämneskonception är med andra ord ett begrepp för de olika uppfattningarna som kan råda vad gäller ämnets uppgifter/uppdrag och hur man ser på ämnet rent generellt.

Skolverket såg 2006 bildämnet som ett praktiskt-estetiskt ämne vilket enligt Marner är ett begrepp som trots att det inte har använts sedan Lgr 69 är ett sådant begrepp som fortfarande används av många lärare och efter vad vi kunde se, även av Skolverket. Praktiskt-Eстетisk har spår av en hantverkstradition med ett konstperspektiv. En mer modern ämneskonception är att man ser det som ett kommunikativt ämne, dvs. att ämnet fokuserar på bildspråk, och att medvetandegöra vilka effekter bilder har på människor. En ännu äldre tradition som dock knappt används längre är att se bild som ett fritt skapande ämne, en konception från början av 40-talet som lade störst vikt vid den fria kreativiteten och idén om att ge eleverna upplevelser, erfarenheter och egna idéer genom denna form av arbete. (Marner 2006, 7).

Enligt Marner ersätts inte en äldre ämneskonception av en nyare utan ämnet breddas istället i praktiken. Detta innebär att spår av de gamla ämneskonceptionerna ligger kvar medan de nya tar plats. Detta leder till trängsel av traditioner, försvårar urval och att det uppstår spänningar mellan olika företrädare av dessa nyare och äldre ämneskonceptioner, även om styrdokumentet i ämnet ofta varit med i tiden eller före sin tid (ibid).

Diskussionerna om ämnets funktioner har genom tiderna varit livliga enligt Åsén (2006) och har rört sig över en stor vidd av användningsområden. Åsén preciserar i större grad än Marner vad bildämnet genom tiden haft för uppdrag eller konceptioner, framför allt vad gäller vilken samhällsnytta man ville att bild- eller teckningsämnet skulle fylla. Åsén talar om i huvudsak tre faser i ämnets utveckling i skolan – teckning som avbildning, teckning som uttrycksmedel och bild som kommunikationsmedel (Åsén 2006, 107).

I ämnets tidigaste stadium sågs bild, eller teckning som det hette under denna tid, på 1800-talet som viktigt för industriell produktion som hantverk, konstindustri och

liknande. Syftet med ämnet var att träna iakttagelseförmågan, att öva ögat – ögats bildning – men också för att kunna avbilda människor, föremål, rita kartor och göra instruktionsritningar. Teckningsämnet hade yrkeskvalificering som konception vid denna tid (Ibid., 108). I samband med att teckning blev ett skolämne så förde detta med sig att teckningslära bedrevs i form av massundervisning, dvs. för hela klasser, istället för den äldre traditionen av att ägna sig åt detta på konstnärutbildningar i en mästare-till-elev-undervisning. Fokus låg på arbetsfostran, koncentration och uthållighet; den moraliska fostrans vikt var stor (ibid.,). Från sekelskiftet sattes nyttoaspekterna som propagerades av den äldre konceptionen mot smakfostran vilket blev en mer central fråga under denna tid. I och med nationalromantik och pedagogiska tänkare som Ellen Key så framträdde estetik och konstfostran i början av 1900-talet (ibid., 111).

I slutet av 1940-talet träder en ny konception in, det fria skapandet, och ersätter i mångt och mycket den äldre konceptionen av teckningens roll för att lära sig avbildning som stöd för andra ämnen, en konception som hade avlöst smakfostranskonceptionen. Debatt försiggick dock mellan de nya och de äldre lärarna vilka såg olika på saken. I början av 1950-talet börjar sedan argument läggas fram att bilden skulle ses som ett andningshål, att ge eleverna avkoppling från andra ämnen. Under 60-talet fick det fria skapandets roll allt större plats och i och med detta, då avbildningens roll minskade så sattes nya mallar för värdering av elevernas arbeten in och lärarens roll förändrades. Teckningsämnet kom att skilja sig alltmer från de andra ämnena och dess funktion i skolan blev att ge eleverna avkoppling och omväxling från det övriga skolarbetet ”som en motvikt till det mer renodlade kunskapsinhämtandet” (ibid., 115). Det fria skapandet-konceptionen ”har en föreställning om att barnet är skapande redan från början, bara man gör upp med civilisationens tryck på rationalitetens tvångströja. Ingen kompetens behövs i skapandet, efter som ett personligt uttryck eftersträvas” (Marner 2006, 4). Åsén öppnar upp för frågan om denna åskådning antingen kan vara en orsak eller en bidragande faktor till ämnets marginalisering och låga status (Åsén 2006, 115). Kunskapsinhämtandet blev av låg vikt och fokus låg i första hand på att ge eleverna möjligheter att uttrycka deras personligheter.

Samtidigt som fritt skapande doktrinen så påbörjades under 60-talet en diskussion som menade att bildlärarutbildningen var för snävt konstnärligt inriktad och inte så skolanpassad. Enligt de nya strömningarna och utvecklingen i media vad gäller serier,

reklam, film och TV så borde skolan inte prioritera konst på samma sätt utan istället borde teckningsämnet ge eleverna ökad kunskap om bildspråk och lära dem att kritiskt granska de bilder de möter. Gert Z Nordström hade en ledande roll i denna debatt. Där av ändrade de även namnet från teckning till bild. Bildämnet som kommunikationsämne är den nu rådande uppfattningen, i en uppblandning av spår från äldre konceptioner. (ibid., 116).

I huvudsak så kan de olika konceptionerna av bildämnet sammanfattas enligt följande:

- Teckning som yrkeskvalifikation/för ökat välstånd: Syftet med ämnet var att träna iakttagelseförmågan, att öva ögat – ögats bildning – men också för att kunna avbilda människor, föremål, rita kartor och göra instruktionsritningar för industriella syften.
- Teckning som smakfostran: Teckningsämnet ansågs delvis som en väg till att skapa klassisk bildning och smakfostran, men den äldre konceptionen av yrkeskvalifikation hade löpt samman med smakfostransuppdraget. I och med ett ökat intresse från borgerlighetens sida av estetik och smak så var inte kvalificerad arbetskraft nog. Smakfostran skulle även utbilda en bredare allmänhet till att kunna uppskatta och värdera de produkter som tillverkades.
- Fritt skapande: Teckningsämnet sågs som en avkoppling från det övriga kunskapsinhämtandet och ämnets syfte var i större grad att ge eleverna omväxling och möjligheter att uttrycka sig själva.
- Bild som kommunikation: I och med den stora utvecklingen av media så kom bildämnet, utöver att ägna sig åt skapande arbete, att lägga vikten vid att ge eleverna kunskap om att kunna förstå olika typer av bilder och kunna kritiskt granska de budskap bilder förmedlar.

1.4.2 Läromedelsteori

Då mitt arbete har lärares användning av läromedel och läroböcker som fokus så blir det behovligt att undersöka varför och hur andra ämnen förhåller sig till användning kurslitteratur. Vidare används läromedelsteorin för att diskutera resultatet av min

undersökning. För att få en övergripande bild av lärobokens historia lånar jag in följande rader från Ammert i första kapitlet av *Att spegla världen*:

I Sverige har läroböcker för de olika skolformerna givits ut sedan 1800-talet. I läsåmnena var böcker präglade av episka, berättande, framställningar av fostrande och nationalistiska texter. Efter andra världskriget skedde vissa innehållsliga förändringar i riktning mot demokratifostran och mera elevnära perspektiv. Böckernas utformning förändrades ytterligare under 1960-talet då de, i samband med att den sammanhållna obligatoriska grundskolan infördes, fick ett ökat inslag av bilder samtidigt som övnings- och studieböcker gjorde sitt intåg i skolornas undervisning. (Ammert 2011, 25).

Läroböckerna gick alltså från att vara fostrande nationalistiska till att inrikta sig på demokratifostran för att sedan få ett mer elevnära perspektiv. I lärobokens begynnelse så var innehållet i den enskilda läroboken bredare än vad vi ser idag. *Läsebok för folkskolan* skriver Ammert, var en lärobok som förmedlade en gemensam referensram under generationer och innehöll både ”naturlära, sedelärande ordspråk, geografiska beskrivningar, rika historiska berättelser, litteraturorienteringar samt några kristna texter” (ibid.,). Då bristande resurser var en faktor i skolan under 1800-talet så trycktes ofta dessa böcker i många utgåvor under en lång tid. En fördel med detta poängterar Ammert är att boken under denna tid måste ha setts som en identitetsskapande trygghet då alla skolor i Sverige använde samma bok.

Boel Englund skriver om läroböckernas plats i skolan, vad de åstadkommer och vad de har för funktion, vilket jag ser som olika då de kan ha en given funktion men inte åstadkomma de resultat som varit avsedda. Diskussionen som Englund för rör delvis olika uppfattningar om kunskap, vad det är som återskapas. Englund menar att de flesta skulle hålla med om att det är människors tidigare vunna erfarenheter som skolan har som uppdrag att förmedla vidare men att detta rör ett urval av sådana erfarenheter och att man ur den synvinkeln kan se läroböcker som en plats där elever ska möta äldre människors erfarenheter och utefter dessa skapa mening. Vad gäller lärobokens ställning i skolan så är den starkt förankrad i verksamheten och det är mycket få lärare som väljer att vara utan den (Englund 2011, 280). Englund gör en sammanfattande tolkning där han menar att lärobokens centrala plats blir begriplig av framför allt två anledningar: Läroboken är delvis ett praktiskt arbetsredskap för lärarna som underlättar deras arbete samt att den har en legitimerande och kunskapsgaranterade funktion (ibid., 282).

Enligt Englund har olika former av IT-användning kommit att konkurrera med läroboken varpå mycket, och viktig forskning, bedrivits kring detta (Englund 2011, 280). Maria Estling Vannestål skriver om just IT i samma antologi och dess användning som läromedel. Estling Vannestål tar upp IT i skolverksamheten och hur digital kompetens är en viktig förutsättning för att kunna leva i det moderna samhället och hur kurslitteratur blir en nyckel till vidare arenor (Estling Vannestål 2011, 233). Hon kopplar samman IT och lärande och undersöker bland annat förekomsten av cd-skivor i kurslitteratur. I sin läromedelsöversikt, med strax över hundra titlar kurslitteratur, har hon dock inte en enda bok som är ämnad för bildämnet, vilket blir intressant då den lyser med sin frånvaro. Hanteringen av digitala verktyg är dock ett av examensmålen för det estetiska programmet vilket lämnar oss frågande om bildämnet antingen kändes som en självklar användare av digitala tekniker varpå ämnets användning av dessa aldrig undersöktes, att det inte var intressant eller om det helt enkelt inte fanns någon kurslitteratur att studera. Bildämnet nämns aldrig i hennes kapitel.

Vad gäller betydelsen av läroboken så menar Ann-Christine Svensson att det inte är en överdrift att säga att läroböcker utgör det viktigaste verktyget i all modern utbildning (Svensson 2011, 295). Det finns ett flertal fördelar med kurslitteratur enligt Skolverkets undersökning från 2006 vilket Svensson refererar till. Lärarna i undersökningen fann att läroboken skapade en ”gedigen stabilitet” (Svensson 2001, 300) då den hade en strukturerande och disciplinerande funktion. Lärarna hade försökt bedriva undervisningen med egenproducerade läromedel men fann det svårt att få eleverna att jobba på egen hand och hålla ordning på alla papper som de givit dem. Läroboken var ett strukturerande verktyg som kunde få eleverna att jobba. Det får dock sägas att läroböcker enligt undersökningen sällan valdes efter några på förhand klara riktlinjer utan att det oftast var en ekonomisk fråga. Att lärarens grundsyn skulle kunna påverka val av läroböcker var en kostnadsfråga som en skolas ekonomi inte klarar av (ibid.,).

Skolverkets undersökning visar även att de ämnen som undersöks, bild, samhällskunskap och engelska har olika problem. Bildämnets största problem anses vara materialtillgången då eleverna ska få förutsättningar för att testa diverse material och tekniker och att de materiella förutsättningarna många gånger inte finns på skolor. Ämnet Engelska har snarare problemet att läroböckerna styr för mycket och att läroböcker både ses som en försvårande och en gynnande faktor för individualiserad

undervisning. Samhällskunskapens problem är att många inslag i undervisningen ofta tas in från massmedia och andra yttre källor vilket gör kritiskt tänkande till en stor väsentlighet då dessa i första hand inte är ämnade som läromedel. (Skolverket 2006, 11). Enligt undersökningen är det till största delen bilder och läromedel som läraren själv skapar som används i bildundervisningen och läroböcker används "sällan eller aldrig" i grundskolan (Skolverket 2006, 10) och enligt Andersson & Iwanow-Karlsson (2006) så används läroböcker ytterst sällan även på gymnasiet.

1.5 Metod

1.5.1 Val av metod

Jag har valt att använda mig av en kvalitativ metod utifrån en kunskapsteoretisk ståndpunkt då mina frågeställningar bäst besvaras genom denna då "tyngden [...] ligger på en förståelse av den sociala verkligheten på grundval av hur deltagarna i en viss miljö tolkar denna verklighet" (Bryman 2011, 341). Utgångspunkten är intervjun, dvs. den kvalitativa intervjun, som tillvägagångssätt då den som mall följer flera aspekter som är viktiga för att fånga upp intervjupersonernas uppfattningar enligt följande punkter:

- Den kvalitativa intervjun är riktat mot respondentens ståndpunkter och åsikter.
- Metoden tillåter avvikningar från ämnet och intervjuaren kan ställa nya frågor som ett uppföljande av det som intervjupersonerna har svarat, vilket öppnar upp för oväntade svar och åsikter som kan förbises av ett strikt frågeschema.
- Intervjun tillåts att röra sig i olika riktningar vilket gör att respondenten själva kan få betona vad de tycker är viktigt.
- En följd av denna följsamhet gör att fokus kan läggas på vad för viktiga svar som dök upp under intervjun. (Bryman 2011, 413).

Att jag inte använder mig av en kvantitativ metod är för att det är svårare att fånga upp individers uppfattningar och svårare att gå in på djupet. Om det till större del hade rört

sig om en mätning av frekvens, hur många lärare som använder sig av läroböcker exempelvis så hade en kvantitativ metod varit lämpligare. Det är även svårare att reda ut detaljer om varför någon exempelvis har en viss ämneskonception.

1.5.2 Etiska överväganden

Jag har valt att förhålla mig till Vetenskapsrådets fyra huvudkrav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Dessa fyra krav som har formulerats av vetenskapsrådet (Vetenskapsrådet 2002, 7-14) har jag följt på nedanstående sätt:

1. Informationskravet: Jag har informerat respondenterna om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande, att det är frivilligt och om deras rätt att avbryta sin medverkan.

2. Samtyckeskravet: Jag har bett om respondenternas samtycke. Då alla är myndiga så har ingen förmyndigare behövt kontaktas. De som har medverkat har haft rätt att bestämma om, hur länge och på vilka villkor de skall delta och de har kunna avbryta sin medverkan. I deras beslut att delta eller avbryta sin medverkan har inte undersökningdeltagarna utsatts för otillbörlig påtryckning eller påverkan. Något beroendeförhållanden har inte heller förekommit mellan mig och respondenterna.

3. Konfidentialitetskravet: Respondenterna förblir anonyma och har fingerade namn.

4. Nyttjandekravet: Uppgifter om enskilda, som är insamlade för mitt ändamål, kommer inte användas eller utlånas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften. Personuppgifter insamlade för mitt ändamål kommer inte heller användas för beslut eller åtgärder som direkt påverkar den enskilde.

1.5.3 Genomförande

Under intervjuerna har avsikten varit att sitta avskilt för att kunna prata utan att bli avbrutna. Intervjupersonerna visade mig oftast in i deras arbetsrum vilka som oftast var fullproppade med papper, öppna pärmar och andra index som visade på att mycket arbete bedrivits där inne (Bryman 2011, 265). Jag började med att informera dem om

mina etiska överväganden genom att redogöra från mitt kapitel och sedan informera dem om mitt syfte med arbetet och att de kunde avbryta intervjun när de ville osv. Jag började sedan spela in intervjun med min telefon. Intervjuerna varade i 35-40 minuter vardera. Intervjuerna var semistrukturerade, så jag hade en intervjumall disponibel med ett tiotal punkter som jag även kunde ha som stöd för att få berört vissa specifika teman (Bryman 2011, 300). Jag har bifogat denna intervjumall som bilaga. Den inledande frågan kunde exempelvis vara vad för läromedel läraren använde sig av. Efter en redogörelse av vilka dessa var så kunde frågan från min sida sedan bli om hur läraren använde sig av dessa läromedel. Då samtliga av lärarna utom en använde läroböcker som läromedel på ett eller annat vis så kunde frågan därefter bli om hur de använde sig av böckerna eller varför de inte gjorde det och vilka fördelar eller nackdelar de tyckte eventuella undervisningsmetoder hade. Mallen blev under ett par tillfällen snarare en påminnelse för min egen del om vilka moment jag gärna ville ha diskuterade för att få mina frågeställningar besvarade, då vi ofta fördjupade oss i en fråga på ett eller annat vis. Oftast flöt konversationen på ett sådant vis att många av mina punkter från intervjuguiden blev besvarade i samma omgång och jag kunde fördjupa mig i deras uttalanden och ställa ytterligare frågor, vilket var den avsedda fördelen med min metod. Mina öppna frågor och intervjupersonernas vilja att delta genererade som oftast långa, utförliga, oväntade och intressanta svar vilket var den initiala förhoppningen med mitt val av metod.

1.5.4 Tolkning av svar

Det är, då intervjun utnyttjade sig av intervjupersonernas spontana svar, svårt att veta om jag hade fått andra svar om jag låt oss säga hade skickat dem frågor på förhand att fundera över. Det är möjligtvis så att de hade kollat genom kursplanerna en extra gång och andra saker som är svåra att citera. Det är den enda typ av fråga som kanske hade kunnat bli bäst besvarad om lärarna hade fått förbereda sig, de andra frågorna och inslagen i samtalen tror jag blev bäst av att besvaras spontant. Som alltid så kan man inte veta om ens trovärdighet påverkar, dvs. faktumet att man ska intervjuas dem, skriva och reflektera över deras svar. Kanske hade deras åsikter visat sig vara helt andra om de hade pratat med sina kollegor över lunchen eller hemma runt köksbordet. Det är även svårt som intervjuare att dölja sina reaktioner över de svar man får, ens gensvar oavsett om det gäller mimik eller tonläge avslöjar vad man tyckte om uttalandet vilket kan påverka intervjupersonen till att fortsättningsvis under intervjun svara på det ena eller

det andra sättet. Även faktumet att man försökte förhålla sig relativt neutral till deras uttalande och inte visa vad man tyckte kan även göra personer nervösa då ens svar inte får det bemötande som man vanligtvis kan förvänta sig i en vanlig konversation. En faktor som dock gör att jag har förtroende för mina intervjuresultat är att när jag hade ställt en fråga så besvarades som oftast flera av mina punkter som jag hade funderat kring i förväg, vilket påvisar att intervjupersonerna fann att de var de punkter som var viktigast att ta upp, eller att det i vilket fall var de saker som de först kom att tänka på när vi diskuterade läromedel och ämnesuppdrag osv. Och enligt mitt metodval är fördelen just den att man låter intervjupersonerna själva till största delen välja i vilken riktning samtalet ska gå (Bryman 2011, 301).

1.5.5 Disposition

I kapitlet Bakgrund kommer jag att redovisa kursplanerna för de ämnen jag har valt att avgränsa mig till samt föra en kort diskussion om dessa. I mina resultat kommer jag att utifrån mina intervjufrågors natur ordna upp intervjupersonernas svar på dessa och se på vilket sätt de besvarar mina frågeställningar. I fjärde kapitlet kommer jag sedan i ljuset av mina teoretiska utgångspunkter tolka mina resultat. Jag kommer sedan att göra en kort sammanfattning av mitt arbete i det femte kapitlet för att sedan i det sjätte kapitlet föra en diskussion kring mitt arbete och ge förslag på fortsatt forskning.

2. Bakgrund

2.1 Kursplaner i bildämnet

Nedan följer ett exempelurval av teoretiska inslag som förekommer i kursplanerna för de kurser i bildämnet som jag har valt att avgränsa mig till. Kapitlet är avsett för att redovisa ett urval av i första hand teoretiska inslag och mål i kursplanerna som jag ställer mig frågande till hur lärare arbetar med om det är som Skolverkets och Andersson & Iwanow-Karlssons undersökningar menar, att bildlärare inte använder sig av läroböcker. Att jag valt att visa de teoretiska inslagen i första hand är för att en jämförelse i utläring av praktisk kunskap mellan de så kallade teoretiska ämnena i vad Marner och Örtegren diskuterar som treämnesskolan (Svenska, Engelska och Matematik) (Marner & Örtegren 2003, 36) och praktiska ämnen som Bild, Slöjd och

Musik blir svårforcerad samt att de teoretiska ämnena har en tradition av att förmedla teoretisk kunskap med hjälp av läroböcker. Men jag är även intresserad av hur/om bildlärare använder sig av läroböcker för att förmedla praktisk kunskap. Dessa ”Mål att uppnå” är hämtade från kursplanerna på Skolverkets hemsida (Skolverket 2013).

Bild

Kunna analysera och tolka bildens språk och uttrycksmöjligheter och ha kunskap om bildens användning och betydelse vid opinionsbildning i kulturliv och i samhälle.

Känna till upphovsrättsliga bestämmelser inom bildområdet

Ha kunskap om och kunna ta hänsyn till de miljö- och säkerhetsaspekter som är av betydelse för arbetet inom bildområdet samt kunna arbeta på ett ergonomiskt riktigt sätt.

Bild och form, grundkurs

Kunna analysera och tolka olika typer av bild- och formspråk

Bild och form, fördjupning

Kunna analysera, tolka och bedöma konstnärliga uttryck

Kunna presentera och diskutera olika former av eget konstnärligt arbete inom bild- och formområdet

Form

Kunna förstå innebörden i tredimensionell formgivning samt kunna analysera och tolka den tredimensionella formens språk och uttrycksmöjligheter.

Ha kunskap om den tredimensionella formens betydelse i nutida kulturliv och i samhället i övrigt och kunna väga in ekologiska och ekonomiska aspekter vid val av teknik och material

Känna till användningsområden och egenskaper hos de material och tekniker som vanligen används vid praktiskt arbete med tredimensionell form (Skolverket 2013).

3. Resultat

Resultaten från intervjuerna är uppdelade i fyra olika kategorier: År som verksamma lärare, syn på läromedel, uppdrag som lärare/uppdrag som bildlärare samt en kort beskrivning av lärarnas ämneskonceptioner så som jag har tolkat dem efter intervjuerna utifrån delvis hur de ser på deras uppdrag som lärare och bildlärare men även utefter hur de arbetar. Jag hämtar mina tolkningsramar från Marner och Åsén för att göra detta. Resultaten från intervjuerna som inte passar in under de fyra huvudkategorierna beskriver jag i 3.2 och 3.3. Därefter analyserar och tolkar jag mina resultat för att besvara mina frågeställningar.

3.1 Sammanställning av intervjuerna

År som verksamma lärare

De fem lärare jag har intervjuat, vilka jag har valt att döpa om till Björn, Benny, Agnetha, Anni-Frid och Veronica har alla varit verksamma lärare i mer än 15 år. Alla var utbildade ämneslärare i bild och hade därav inga andra ämnen. Anni-Frid har jobbat 42 år som bildlärare och Björn 24 år. Agnetha utbildade sig till lärare som ung men jobbade under en längre tid som konstnär. Hon har nu jobbat som lärare sedan 15 år tillbaka. Benny har arbetat 19 år som lärare och Veronica har jobbat som bildlärare sedan 2004 och dessförinnan som förskolelärare från 1989-2004.

Läromedel

Anni-Frid

Anni-Frid använder sig primärt av egenproducerade läromedel. Användandet av läroböcker var till stor del en budgetfråga även om utbudet av bra böcker ansågs vara bristfällig. Hon var glad om det fanns pengar till det ”primära” dvs. hantverksmaterial.

Läroböckerna ansågs dessutom ha en bristande förmåga att kunna konkretisera och översätta de teoretiska momenten till praktisk kunskap vilket var något Anni-Frid fick jobba med istället. När samtalet rörde sig kring läroboken som en förmedlare av olika pedagogiska syner, om läroboken var en gemensam trygghet och hur undervisningen påverkas av att läraren skapar sitt egna läromedel blev hennes svar att man, även om man skulle använda sig av läroböcker, ändå alltid sovrar efter sin egen idé så man bara hämtar det material som bekräftar det man själv tror. I samband med detta sa hon att det är svårt att tänka utanför ramarna, vilket var enklare när man var yngre, mer öppen för influenser då man inte har så mycket erfarenhet. Hon upplevde att det inte finns så många läroböcker att beställa. Hennes åsikt var den att man behövde böcker för att förmedla praktisk kunskap; man har förtroende för sina kunskaper i att kunna förmedla teknikerna och lära ut. Pedagogiska magasin om hur man lär ut var där emot av intresse och något hon gärna använde för att uppdatera sig.

Björn

Björn använder sig mest av film, instruktionsvideos och referenslitteratur i sin undervisning. Björn skapar eget material då han tyckte det var svårt att hitta bra och uppdaterat material i digitalt skapande framför allt, men han menade att man kunde hitta små guldkorn här och där. Som referenslitteratur använde han *Intro - Bild: [Skapa, kommunicera, förstå]* vilket är en bok som ämnar ge grundläggande kunskaper vad gäller bildskapande, och ger exempel på många olika tekniker. Han tyckte att det fanns del användbara inslag där i, men att allt inte var bra och han upplevde i allmänhet att det inte finns någon heltäckande bra bok för bild, eller några av de andra ämnena. För honom så gällde det att använda något överskådligt som har substans och då var det en klar fördel att plocka vad han ansåg var användbart. Han ansåg dessutom läroböckerna vara oanvändbara då många av dem går in för djupt på ovidkommande detaljer och att det då var svårt att uppehålla elevernas intresse. Björn kunde dock använda sig av läroboken när den kunde förklara grundläggande tekniker. Björn plockar då ut det användbara och delar antingen ut en stencil eller visar på PowerPoint. Om budgeten varit större så hade han gärna haft mer litteratur att använda sig av och en halv klassuppsättning av olika böcker tyckte han hade varit bra att ha för mer hade inte varit nödvändigt. Han ansåg att resultatet blir bäst av att man övar praktiskt under tiden man lär sig teorin och sedan återkopplar. Liksom Anni-Frid så ansåg han sig ha brett

hantverksmässig kunnande och bäst förmedlade denna kunskap bäst genom att visa själv hur man gör.

Agnehta

Agnehta använde sig i princip inte av läroböcker. Utöver att föreläsa och visa teknikerna så var film det läromedel hon använde sig av mest. Hon såg filmen som ett överlägset medium när det kom till att visa något som hon själv inte har möjligheter att visa i salen som i hur glasblåsning går till exempelvis. Vad gäller läroböckerna så ansåg även hon att det inte fanns så mycket bra böcker för att förmedla teoretisk kunskap. Det finns att hämta om hur man färgar glas lade hon till. Men hon har inte behov av några klassuppsättningar. De hade fackböcker på skolan i bl.a. glashistoria, keramikhistoria osv. men de hade inga böcker som var utformade med elever i åtanke.

Benny

Benny var den som av lärarna i störst utsträckning använder läroböcker som läromedel men även han valde ut vilket material han skulle använda. Vanliga läromedel var egenproducerat, utdragna stenciler, film, redovisningar och bloggar. När det kom till det tekniska visade han själv men ansåg även att det genom Internet fanns en uppsjö av instruktioner och filmer att använda sig av. Även Benny ansåg det vara nödvändigt att arbeta med praktiska tillämpningar även i teoretiska moment så att kunskaperna skulle fästa sig. Elevernas referenser diskuterades som en svårighet då eleverna sällan har sett så mycket. I undervisningen försöker de besöka konsthallar när det går men det blir som oftast inte mer än ett par gånger per år. Många elever menade han får bara referenser med sig från besöken de gör med skolan. Det bästa sättet att jobba med deras referensramar är då exempelvis att höra riktiga konstnärer prata, gå på utställningar varpå detta var viktigt. Men i och med att det var svårt att ge eleverna dessa olika referenser så försökte han att ta något aktuellt från tidningar eller tv, som Kobra exempelvis. Han använder mest läroböcker till de bredare ämnena, Bild, Bild och Form. De hade inga klassuppsättningar så där av fick han dra ut kopior. Det var till viss del en budgetfråga att de inte hade några klassuppsättningar av läroböcker men det var framför allt svårt att hitta något heltäckande. Det fanns material i kulturhistoria men han ansåg att det var för smalt. När det kom till att ge eleverna den teoretiska begreppsapparaten

för att kunna diskutera bilder som det står i kursplanen att de ska kunna efter avslutad kurs så använde han som verktyg att han delvis själv pratade i dessa termer som eleverna skulle lära sig och använde sig av redovisningar där eleverna själva i praktiken kunde få diskutera varandras bilder.

Veronica

Veronica använder sig främst av PowerPoint, redovisningar, delredovisningar, kopierade stycken ur böcker eller bearbetat material ur böcker hon har använt på universitetet om hon inte föreläste. Mycket av materialet letar hon upp i designtidningar, i litteratur som hon läser själv. Även detta är sådant hon bearbetar. Internet, en del material på AV-media och filmer var även något hon använde sig utav men hon önskade att det fanns mer och bättre material där ifrån. Även Veronica försökte få ut eleverna på utställningar där hon såg det som en tillgång att använda sig av konstpedagogerna så eleverna kunde få träffa någon annan pedagog som kanske ser på saker på ett annorlunda sätt. Hon hade även använt sig av prov vid något enstaka tillfälle. Veronica använde sig av kurslitteratur i olika grad beroende på vilket ämne det gällde. För det mesta använde hon mycket vad jag hon lärt mig på universitetet och från designkurserna. Då använde hon litteraturen för sin egen del men eleverna i sig har inte fått några böcker. När frågan ställdes om hon trodde att det fanns några fördelar eller nackdelar med läroböcker så svarade hon att nackdelen nog kunde vara i hennes ämnen att eleverna blir så låsta vid det som står.. Hennes erfarenhet var den att eleverna ofta tror att man måste göra på ett speciellt sätt. Hon trodde att hon kunde förmedla innehållet bättre genom att visa och att eleverna istället för att de skulle behöva läsa sig till allt. Hon trodde även att eleverna uppskattar att få den teoretiska kunskapen uppblandad med praktik. Hon kunde exempelvis visa en bild, pekar i bilden och förklara kring det teoretiska. Eleverna, menade hon, verkar lyssna bättre än vad de läser. Hon trodde att en lärare ger ut information på ett mer nyanserat eller ett mer levande sätt, och då eleverna under hennes lektioner alltid är välkomna att avbryta och ställa frågor är möjligheten större att kunna förändra undervisningen än om de skulle läsa. Ibland fick hon frågor som hon inte vet svaret på men då såg hon det som en läroprocess att ta reda på svaret tillsammans med eleven och då kunde man i samma veva visa hur man själv letar reda på information.

Uppdrag som lärare/Uppdrag som bildlärare

Anni-Frid:

Anni-Frids uppdrag var att vara medmänniska i första hand, speciellt på estetiska programmet i och med att grupperna är så blandade. Sedan finns uppdraget från Skolverket fortsatte hon; att man ska ge dem verktyg för att de ska kunna verka som goda samhällsmedborgare och ha kunskaper i sin ryggsäck. ”De kommer ut i ett samhälle som ställer väldigt höga krav idag”. Hon tyckte även det var viktigt att ge dem verktyg för att kunna utbilda sig vidare. ”Det blir mycket att slita och sparka på smalben utan att skada för att eleverna ska orka skolan. Intresset faller upp och ned och ibland faller det djupt och då får man vara där”. Hon menade att man har många funktioner i sitt lärarjobb; det var inte så tydligt förr som nu. Den mänskliga biten var viktig och att hitta nivån, att vara god vän med eleverna men samtidigt vara den som sätter stopp. På frågan om hon tyckte att detta var applicerbart på läraryrket generellt så svarade hon att det borde vara det men att det inte såg så ut. Hon visste inte vad det berodde på. Hon ansåg att det var väldigt olika hur man uppfattar sitt läraruppdrag. Antigen har man en humanistisk synvinkel menade hon, eller så tänker vill man bara lära ut. Hon ansåg personligen att det va svårt att krypa undan uppdraget som den förstärkande människan.

Björn:

Björns ansåg sitt uppdrag främst vara att inte lämna eleverna handfallna. ”Ofta läser elever från estetprogrammet helt andra saker efter gymnasiet än sina karaktärsämnen så det gäller även att ge dem allmänt användbar kunskap och hantverkskunskapen ska de ha när de går ut.”

Agnehta:

Agnehta hade främst kurserna och kursplanerna att hålla till. I och med att hon har jobbat så länge som professionell konstnär, så visste hon även vad de eleverna behövde lära sig för att klara sig menade hon. Hon tillade: ”har man detta som ett yrke så är det inte så svårt”. Hon förberedde eleverna för verkligheten. Många av hennes elever gick

vidare och fortsätter med sina karaktärsämnen. Hennes elever fick den sista tiden innan de tog studenten jobba med arbetsprover om de visste att de ville arbeta vidare i den riktningen.

Benny:

Tekniskt baskunnande och att ge en drift att göra något med det var något Benny tyckte var viktigt och att skapa förståelse för hur bild används i samhället. Ämnets uppdrag i sig självt låg ganska nära läraruppdraget tyckte han. Nya gymnasiet vägde mer åt det kommunikativa ansåg han och att fokus numera ligger mer på att förstå och att uttrycka idag än att ha tekniska färdigheter som har en tradition bakåt. Att kommunicera och analysera det andra gör och så. Den äldre lärarrollen hade mer av ett fostrande uppdrag. Att förbereda eleverna inför högskolan forma dem till att bli goda samhällsmedborgare på de flesta plan var även en lärares uppdrag.

Veronica:

Veronicas uppdrag var delvis att läsa kursplanen och tolka den och se till så att eleverna får med sig det som står i varje kurs. Hennes uppdrag var även att dels lära känna eleverna som en grupp och även individer för att hitta vägar för var och en. Det var även viktigt att eleverna visste vad varje kurs hade haft för syfte. Att vidhålla elevernas intresse och försöka visa att ämnet är intressant så att de ska vilja fortsätta var även av stor vikt men även att få eleverna att bli skickligare och duktigare. Eleverna skulle även lära sig att se och lära sig att förmedla vad det är man ser, veta vilka verktyg man ska använda för att bäst förmedla ett visst budskap.

Ämneskonceptioner

Utifrån intervjuerna så blev det uttalat att samtliga av lärarnas konceptioner var den konception som ligger senast i tiden dvs. Bild som kommunikation men under intervjuerna så märktes det även av spår från äldre konceptioner i deras uttalanden vilka jag kommer att diskutera vidare i min analys. Det är som sagt endast spår av andra konceptioner men det stämmer även väl överens med vad som diskuterats ovan om hur Marner och Åsén sammanställer hur skolans verklighet ser ut dvs. att de nya

konceptionerna inte helt ersätter de gamla utan att de snarare bygger vidare på varandra. Många av lärarnas uttalanden stämmer dock inte riktigt in i mallen för hur Marner och Åsén diskuterar ämneskonceptioner varpå det blir en tolkningsfråga.

Sammanställningen av lärarnas konceptioner ser ut enligt följande:

Anni-Frid: Bild som kommunikation och fritt skapande-konceptionen.

Björn: Bild som kommunikation och bild som yrkeskvalificering. Den senare av dessa konceptioner blir hårddragen men det finns ändock spår av att ge eleverna tekniska färdigheter för att klara sig ute i verkligheten även om det inte är för industriella syften.

Agnetha: Bild som kommunikation, fritt skapande och bild som yrkeskvalificering. Även Agnetha ser som sitt uppdrag, utöver att förhålla sig till kursplanerna, att ge sina elever verktyg för att klara sig vilket hon ansåg inte var så svårt i och med hennes yrke som konstnär.

Benny: Bild som kommunikation. Benny talade även om de andra äldre uppdrag men till största del som en jämförelse av vad han tyckte vad var av vikt nu.

Veronica: Bild som kommunikation och fritt skapande. Fritt skapande-konceptionen märktes främst av i hennes relation till Bild och form-kurserna. I motsats till designämnet där behovet av att kommunicera och kunna sälja en produkt var viktigt så handlade Bild och form-kurserna till större del om ett personligt uttryck; det låg inte lika stor vikt vid att någon annan skulle tycka om det som producerades.

3.2 Lärarnas syn på läromedel

Om vi först summerar de gemensamma nämnare för alla intervjuade så var en tydlig tendens att de såg sitt arbetslag av bildlärare som den främsta tryggheten, källa till idéer och allmänt bollplank. På senare tid hade på samtliga av skolorna dock antalet bildlärare sjunkit då somliga hade fått gå på grund av att bildämnet antingen skulle läggas ned på skolorna eller på grund av nedskärningar. När diskussionen gick in på läroböcker som en källa till idéer och om dessa kunde ge en trygghet och stöd så var svaren lite blandade. Antingen så blev svaret att kollegorna till största delen fyllde den funktionen

eller så blev svaret att böckerna säkert hade kunnat vara en källa till inspiration och trygghet för undervisningen om det hade funnits några bra att använda sig av. Lärarna tyckte även att böckerna tenderade att hämma elevernas kreativitet. Arbetsfriheten för eleverna när det gällde exempelvis tekniker blev reducerad då eleverna tenderade att följa instruktionerna på ett sätt som hämmade kreativiteten. Lärarna såg sig som mer kapabla än böckerna att undervisa kring det tekniska och samtidigt ge eleverna frihet nog att jobba kreativt. När det dock kom till att visa på tekniker som de inte hade möjlighet att visa i klassrummet som glasblåsning bl.a. så sågs filmen som ett mer lämpligt medium. Detta var även ett vanligt läromedel. Youtube-klipp, pdf:er och utdragna stencilar var vanliga läromedel. Utflykter till konsthallar och liknande ägde även rum en gång per termin vid samtliga skolor och brukade vara inplanerade så att utställningsbesökens tema sammanföll bra med deras övriga undervisning.

Uppfattningen vad gäller läroböcker var i allmänhet den att det inte fanns några böcker som låg på rätt nivå för gymnasieeleverna; antingen kunde böckerna vara ojämnt banala eller gå in för djupt på ovidkommande saker. För lärarna handlade undervisningen mycket om att lägga nivån rätt så att det förblev intressant. Vilket leder in på en annan gemensam nämnare bland de intervjuade: läroböckerna sågs även som något som snabbt blev föråldrade. Samtliga av bildlärarna uttryckte ett behov att hänga med i tidsströmningarna på olika sätt och vis. Vissa av lärarna använde sig av tidningar för att uppdatera sig, vilka de sedan kunde använda sig av i undervisningen om de såg det lämpligt, antingen genom att de gav dem direkt till eleverna i uppgift att läsa eller genom att ge dem ett bearbetat innehåll från tidningen så det blev mer lättillgängligt. Andra hänvisade till bloggar som ett bra verktyg att hålla sig uppdaterade, både för att läsa själva och för att hänvisa till eleverna.

När jag frågade Anni-Frid om hur hon trodde att hennes eget skapande av läromedel påverkade undervisningen så blev svaret att hon hade funderat mycket på det och att hon hade resonerat kring att man nog som oftast, när man sovrar material och går igenom vad man ska använda, oavsett vad det gäller, tenderar att välja det material som bekräftar det man själv tror är rätt. Resten av materialet väljer man bort menar hon. Detta resonering i sig kom inte på tal i de andra intervjuerna men en rimlig gissning är väll att ingen lärare väljer ut material som de känner att de inte kan stå för eller håller

med om. Vilket i sig skulle kunna vara en nackdel då lärarens individuella åsikter och tolkningsföreträde blir så mycket viktigare för vad som kommer läras ut.

Angående de teoretiska inslagen från kursplanerna så såg lärarna ett stort behov av att behöva konkretisera teoretiska inslag för eleverna och såg även nödvändigheten att till största del jobba praktiskt med dessa. Det var inte ett genomgående drag att just svaga elever skulle ha svårigheter att tillskansa sig teoretisk kunskap, det var något de flesta eleverna verkade ha svårt för. Svårigheterna låg mycket i att använda sig av begreppsapparaten för att diskutera bilder vilket var något lärarna jobbade med på olika sätt.

Veronica och Benny var de som till störst del talade om redovisningar som en god metod att arbeta in teori och praktik. Benny var den som främst talade om gruppopponeringar som ett sätt att få eleverna att diskutera bilder och skapa sig ett språk för detta och då framför allt genom att diskutera varandras arbeten i gruppdiskussionerna. Svårigheten låg som oftast, vilken han tyckte sig ha sett under framför allt de senaste tio åren, att eleverna inte hade ett språk för att diskutera bilder, eleverna idag har svårigheter att uttrycka sig. Den andra svårigheten var att kunna rikta kritik mot varandras bilder, de ville gärna säga något snällt. En annan svårighet kring detta upplevde de var att eleverna sällan hade så stora referensramar till att kunna diskutera bilder. Bennys sida lades mycket arbete på att leta fram material från tidningar och andra källor för att skapa referensramar för eleverna då han upplevde att de sällan sett några andra utställningar än de skolorna anordnade. Veronica brukade använda sig av delredovisningar, då hon ansåg att när man har en slutredovisning så finns det inte så mycket man kan ändra på, för då är arbetet färdigt, men när man har delredovisningar så har eleverna en större chans att lära sig av varandra och se hur de tagit sig an arbetsprocessen. Hon såg inget fel i att eleverna ibland härmade varandra utan såg det som en stor tillgång till lärande.

MODELL ÖVER LÄRARNAS ARBETSMETOD (MED EXEMPEL)

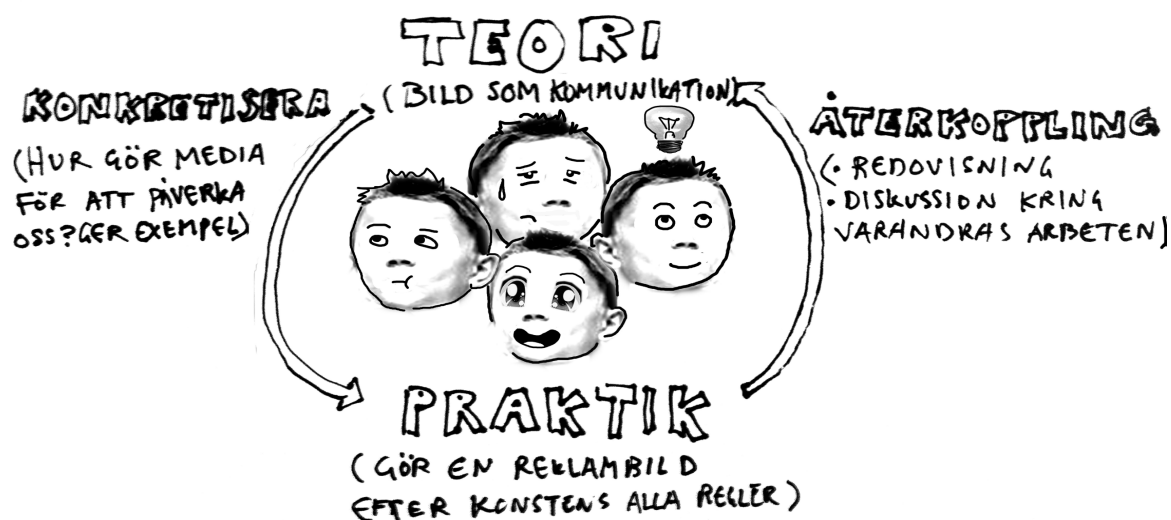

Bild 1. En utifrån intervjuerna gjord visualisering av lärarnas arbetsmetod av att varva praktik och teori i deras undervisning. Modellen visar hur lärarna konkretiserar teori, hur eleverna sedan får tillämpa den i praktiken och hur de sedan tillsammans återkopplar till teorin genom exempelvis diskussioner.

3.3 Lärarnas ämneskonceptioner

Lärarnas ämneskonception var densamma, att de såg bild som ett kommunikativt ämne, helt enligt tidsströmningen, även om det på sina ställen kunde finnas spår av andra konceptioner i lärarens uttalanden. Med det menar jag att de förvisso såg bildämnet som ett kommunikativt ämne men att de för egen del kunde identifiera sig som praktiker eller som hantverkaren. De hade olika infallsvinklar men den slutgiltiga uppfattningen såg lika ut vad gäller bildens status som kommunikativ.

Jag såg även spår av fritt skapande-konceptionen i Veronicas uttalande om att kurserna bild, bild och form och de andra kurserna till större del handlade om att skapa fritt och att eleverna i större del skulle uttrycka sig själva, att det i mindre utsträckning handlade om att kommunicera något till utomstående, till skillnad från designämnet som nästan alltid hade en målgrupp i åtanke eller andra utomstående faktorer som gjorde att kommunikation var viktigt. Detta kan i sig kan kopplas till fritt skapande-konceptionens inställning till att lämna eleverna "fria från civilisationens tryck på rationalitetens tvångströja" som det hette (Marner 2006, 4) och där av en viss misstro till läroböckerna då de ansågs hämma elevernas kreativitet.

När det kom till deras uppdrag som bildlärare så var det tudelat och motstridigt. Å ena sidan så ville lärarna ge eleverna ett språk och en glädje, ge dem ett vidhållet intresset för att kunna arbeta vidare med något område inom bilden för den personliga glädjens skull. Men å andra sidan så ville de även ge dem tekniker för att klara sig ute i samhället, alltså att sätta kunskaperna till praktisk nytta och forma dem till goda samhällsmedborgare vilket snuddar vid den äldre konceptionen av teckning, dvs. bild, som yrkeskvalificering. Det kunde även förekomma skillnader mellan vad de såg som bildämnets uppdrag och deras egna uppdrag. Anni-Frid betonade en större mening som mentor och vara en god medmänniska vad gäller uppdraget i stort. Agnetha och Veronica var i större del inne på att översätta kursplanen och jobba efter denna. Björn den som främst talade om tekniska baskunskaper och ge eleverna verktyg.

Det är i allmänhet svårt att dra någon starkare slutsats om det finns någon koppling mellan lärarnas ämneskonceptioner och användandet av läroböcker. Men något som blir tydligt när man ser över lärarnas svar över varför de aldrig använder läroböckerna i en traditionell mening är att de tycker att böckerna är dåliga på att kommunicera sitt innehåll i bildämnet. Bildämnet som i sig självt enligt lärarnas konceptioner och efter vad senare forskning menar är ett kommunikativt ämne verkar enligt lärarna inte gynnas av att förklaras i endast teoretiska termer i deras undervisning. Bildämnets undervisning bör enligt dem istället varvas med praktik där bilden kan få kommunicera direkt till mottagaren genom exempelvis redovisningar, där eleverna själva får mötas av andras bilder och försöka kommunicera med sina egna och där av bäst förstå hur bilder kommunicerar och påverkar oss. Och utifrån intervjuerna så verkar det främsta verktyget för att få elever att förstå bilder vara andra bilder och inte text i lika stor utsträckning. I relation till denna diskussion om bildämnet så får Veronicas uttalande om hennes undervisningsform så många fler nivåer ”Om de hade kunnat läsa sig till allt detta då hade jag ju inte behövt vara där”. Detta anser jag efter intervjuerna delvis beskrivs utifrån att det är lärarnas erfarenhet att denna undervisningsform är vad som fungerar bäst för att lära eleverna om bildkommunikation men även efter hur lärarna ser på sitt ämne.

Mina frågeställningar besvaras enligt följande:

1. Lärarna använde sig förvisso av läroböcker men det var oftast i form av stenciler som de skrivit ut eller genom att först bearbeta innehållet i läroböckerna och sedan ge eleverna texter. Anledningen var för att läroböckerna i sin helhet inte kommunicerade sitt innehåll väl samt för att läroböckerna ansågs hämma eleverna av olika anledningar.

2. Läroböckerna sågs främst som ett hinder då lärarna såg ett stort behov av att behöva varva praktik och teori för att eleverna skulle kunna ta till sig de teoretiska inslagen. Åsikten var även den att det delvis inte fanns så mycket läroböcker att välja bland. Hade det funnits bra böcker enligt dem hade de setts som en tillgång men de sågs i nuläget i många avseenden som oanvändbara. Delvis genom att de upplevde att böckerna låste eleverna och hämmade kreativiteten i de praktiska momenten.

3. Lärarna valde själva ut vilka läromedel de skulle använda och de använde de medium eller läromedel som de ansåg var bäst för undervisningsmomentet. Kunskapsresultaten ansågs bli bäst om de varvade teori och praktik även under de teoretiska momenten.

4. Lärarnas konceptioner i relation till deras användning av läroböcker har två möjliga tolkningar. Antingen kan resultatet tolkas som att konceptionerna har en stark förankring i deras undervisning i och med att ämnets status bland lärarna sågs som kommunikativt och i ständig förändring varpå lärarna kände att böckerna snabbt blev föråldrade. Samtidigt kan resultatet tolkas som att det starka behovet av att behöva konkretisera de teoretiska inslagen snarare kan ses som en pedagogisk nödvändighet än att ha en ämneskonceptionell orsak.

4. Analys och tolkning av resultat

Boel Englund skriver i *Att spegla världen* att läroboken delvis är ett praktiskt arbetsredskap som underlättar för lärarna i deras arbete samt att den har en legitimerande och kunskapsgaranterade funktion (Englund 2011, 282). Men om man ser till intervjupersonernas svar så menar de att böckerna ämnade för bildämnet som de hade, då det fanns ett par läroböcker på skolorna, vanligast förekommande var *Intro - Bild*, lämnade mycket att önska. Det fanns som Björn uttryckte det ”små godbitar” som

man kunde plocka ut och använda sig av men att boken som helhet inte höll måttet, då långt ifrån allt kändes användbart. Lärobokens kunskapsgaranterande funktion blir svår att diskutera i och med att det inte fanns så många böcker att diskutera, och det blir där av svårt att diskutera dess egentliga potential, men de böcker skolorna hade såg lärarna som oanvändbara på olika sätt. Framför allt så var de teoretiska inslagen något lärarna kände att man behövde varva med praktik för att kunskaperna skulle sjunka in. Så bokens kunskapsgaranterande funktion i sig kan ifrågasättas efter intervjupersoners svar och erfarenheter.

När Ann-Christin Svensson (2011) resonerar kring Skolverkets undersökning, i vilken lärarna i samhälle och engelska fann att läroboken hade en strukturerande och disciplinerande funktion, så var det främst i ljuset av att lärarna hade försökt bedriva undervisningen med egenproducerade läromedel men funnit det svårt att få eleverna att jobba på egen hand och hålla ordning på alla papper som de givit dem. Läroboken var för dem ett strukturerande verktyg som kunde få eleverna att jobba (Svensson 2001, 300). Lärarna jag intervjuade hade även de svårt att få eleverna att hålla ordning på stencilerna de givit dem, men de uttryckte aldrig någon svårighet med att få dem att arbeta. På sin höjd kunde de beskrivas som att inte vara så intresserade av bildämnet i sig, då de hade valt en estetisk linje för att den kunde vara enklare att ta sig igenom, men eleverna beskrevs, framför allt av Veronica, som att de i vilket fall ville lära sig att rita fint, vilket i sig gör att de arbetar. Läroböckerna i skolverkets undersökning valdes sällan efter några på förhand klara riktlinjer utan det oftast var en ekonomisk fråga som gjorde vilka böcker man köpte in. På de skolor jag besökte så såg budgeten lite olika ut. Två utav dem hade inte haft några större svårigheter att införskaffa en klassuppsättning, men de såg ingen större mening med att göra det. Anni-Frid var den enda som uttryckte en önskan om en klassuppsättning av böcker som en extra trygghet men även hon liksom de andra menade att böckerna tenderade att snabbt bli föråldrade, speciellt i de kurser som hade starkast förankring med den tekniska utvecklingen, som fotokurserna exempelvis. På ett vis kan man tolka resultatet så att lärarnas konception är en orsak till varför de inte använder sig av kurslitteratur då ämnets status bland lärarna sågs som kommunikativt och i ständig förändring. Där av upplevde lärarna att böckerna snabbt blev föråldrade. Samtidigt så såg lärarna ett starkt behov av att behöva konkretisera de teoretiska inslagen för att eleverna skulle förstå, så det kan även ses som en pedagogisk nödvändighet snarare än att ha en ämneskonceptionell orsak.

Enligt Englund så har olika former av IT-användning kommit att konkurrera med läroboken (Englund 2011, 280). Maria Estling Vannestål som skriver om IT som läromedel. Estling Vannestål tar upp IT i skolverksamheten och hur digital kompetens är en viktig förutsättning för att kunna leva i det moderna samhället och hur kurslitteratur blir en nyckel till vidare arenor (Estling Vannestål 2011, 233). Samtliga av de lärare jag har intervjuat har i mycket högre grad använt sig av IT än läroböcker som läromedel. Möjligtvis kan anledningen vara den att användningen av IT i bildämnet vuxit sig så stort då det ständigt förändras och förnyas i jämförelse med läroböcker som fort bli föråldrade. IT har ersatt läroböcker i bildämnet som den väg man beskriver världen i klassrummet, som det främsta sättet att förmedla av våra förfäder och nutida människor förvärvad kunskap i samband med en konkretiserad teori som tillämpas i pedagogiska sammanhang.

Marner och Örtegren menar dock i *Grundskolans ämnen i ljuset av den Nationella utvärderingen* att ”Om bildämnet på sikt ska kunna spela en viktig roll i skolan och vara i takt med tiden är det angeläget att ämnet utvecklas i riktning mot ett mer renodlat kommunikationsämne” (Marner & Örtegren 2005, 145). Enligt Åsén så skapar den nya mediesituationen en ökad mångfald av olika medier för bildkommunikation och att gränserna mellan gamla fält börjar upplösas. Och om insikten att bilden blir allt viktigare i och med denna utveckling i dagens samhälle så menar han att estetiska läroprocesser bör utvecklas även i andra skolämnen. Men i och med att det är sådan brist på skapande verksamhet i de andra skolämnena så läggs ansvaret på bildämnet (Åsén 2006, 120). Marner och Örtegren menar dock att en kulturskola för alla skulle innebära att alla ämnen skulle ha skapandeperspektiv och då skulle större utrymme för kritisk granskning och reflektion kunna finnas i bildämnet då trycket på att uppfylla kvoten av skapande verksamhet skulle gå ned. Detta skulle öka till en bättre balans och samverkan mellan de olika ämnena (ibid.). Så kanske är det snarare så att de andra ämnena skulle gynnas av att ta efter bildlärares arbetsmetoder än att bildlärares i första hand ska ta efter de andra ämnena.

5. Sammanfattning

Lärarna använde sig inte av läroböcker då de fann att dessa till sin helhet inte var användbara av olika anledningar. Delvis var de oanvändbara då innehållet var ojämnt i nivå och sedan så fanns det inget större utbud av böcker att välja bland upplevde de, så lärobokens potential var svår att diskutera. När de använde sig av dem så var det genom att göra utdrag från dessa som de antingen gav ut som stenciler eller genom att först bearbeta innehållet. De vanligaste läromedlen var istället olika plattformar på Internet, film och tidningar. Men även om läroböcker skulle kunna användas som en förmedlare av teoretiska kunskaper kände lärarna att dessa var nödvändiga att blanda med praktiska övningar för att eleverna skulle kunna tillägna sig dessa kunskaper. När det kom till lärarnas konception i relation till deras användning av läroböcker så kunde resultatet antingen tolkas så att det har en stark förankring i och med att ämnets status bland lärarna sågs som kommunikativt och i ständig förändring varpå lärarna kände att böckerna snabbt blev föråldrade. Samtidigt kunde resultatet tolkas så att det starka behovet av att behöva konkretisera de teoretiska inslagen snarare kunde ses som en pedagogisk nödvändighet än att ha en ämneskonceptionell orsak.

6. Diskussion

I och med min metod så blev intervjupersonernas svar på somliga frågor olika utförliga och det blev därför svårare att dra några större slutsatser. Jag tror att undersökningen hade gynnats av att blanda kvalitativa intervjuer med en friare struktur och intervjuer där intervjupersonerna på förhand får fundera på de aktuella ämnena. För vidare forskning kring ämnet hade det varit intressant om man vidareutvecklat resonemangen kring bildämnets arbetsmetoder i andra skolämnen.

7. Referenser

Källhänvisning

Ammert, Niklas, red. 2011. *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Andersson, Elise och Iwanow-Karlsson. 2006. *Läromedel i bildundervisningen: Bildlärares användning av läromedel i undervisningen i gymnasieskolan* D-uppsats [Examensarbete] vid Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning, Göteborgs universitet.

Bryman, Alan. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Englund, Boel. 2011. "Vad gör läroböcker?" I *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, red. Niklas Ammert, Lund: Studentlitteratur. 1. uppl.

Estling Vannestål, Maria. 2011. "Läroboken i en digital värld" I *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, red. Niklas Ammert, 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Marnér, Anders. 2006. *Professionalisering av estetiska ämnen – några problem och förslag*. Institutionen för estetiska ämnen. Lärarutbildningen. Umeå universitet. Publicerad i *Didaktisk tidskrift vol. 16, nr 4* 2006.

Marnér, Anders och Örtegren, Hans. 2005. "Bildämnet i en kulturskola för alla" I *Grundskolans ämnen i ljuset av nationella utvärderingen 2003: nuläge och framåtblickar*. Stockholm: Skolverket.

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1497>

Skolverket. 2006. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. Stockholm.

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>

Skolverket. 2013. "Ämne – Bild och Form" <http://www.skolverket.se/forskola-och-skola/gymnasieutbildning/gymnasieskola-fore-ht-2011/kursplaner/sok-amnen-och-kurser/subjectKursinfo.htm?subjectCode=BF&lang=sv> (2013-05-02)

Svensson, Ann-Christine. 2011. "Hur används läroboken?" I *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*, red. Niklas Ammert, Lund: Studentlitteratur. 1. uppl.

Vetenskapsrådet. 2002. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf

Wikman, Tom. 2004. *På spaning efter den goda läroboken: om pedagogiska texters lärande potential*. Diss. Åbo: Åbo akademi
<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/4136/TMP.objres.44.pdf?sequence=2>

Åsén, Gunnar. 2006. "Varför bild i skolan?" I *Uttryck, intryck, avtryck: lärande, estetiska uttrycksformer och forskning* red. Ulf P. Lundgren, Stockholm: Vetenskapsrådet.
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/Rapport%204.2006.pdf

8. Bildförteckning

Bild 1. Mikael Lagnebrant, *Tabell över lärarnas arbetsmetod*, 2013, Tusch, Photoshop 85x60 cm.

9. Bilaga

Intervjuguide

Ålder

hur många år har du jobbat som lärare?

Vilka kurser undervisar du i?

Vad har du för utbildning?

Hur många lärare är ni?

Läromedel

Urval av läromedel – vem bestämmer? vilka saker påverkar?

Läromedel eller verktyg i din undervisning?

Hur påverkar läromedlen undervisningen?

Hur tror du att läroböcker påverkar kunskapsresultaten?

Läroböcker. Läroböcker på vissa kurser, kanske inte andra. Undervisar du i något annat ämne? Vad använder du dig av för läromedel där?

Läroböcker när det kommer till praktisk och teoretisk kunskap

Vad för kunskap är det som förmedlas

Möjligheter? – bildämnet, läroböcker

Hinder? – bildämnet, läroböcker

Ämneskonception - Bildämnets uppdrag, ditt uppdrag, vad vill du lära ut, uppdrag som bildlärare?

Syn på läraryrket

Vad är viktigast i kursplanerna